

94(100)(082)
3-41

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-
ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

Випуск 15

11. Яковлев В.В. История крепостей. Москва – С.-Петербург, 2000. 400 с.
12. A brief history of ancient Greece : politics, society, and culture / by Sarah B. Pomeroy. New York. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2004. 385 p.
13. Kagan D. The Archidamian war. Ithaca and London: Cornell University Press, 1996. 396 p.

Тетяна МАК,
доцент, кандидат історичних наук

УМОВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ПОНЯТЬ АНТИЧНОСТІ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Розглядаються історичні умови, за яких в період Середньовіччя знайшли визнання і розповсюдження цінності античного суспільства.

Ключові слова: Античність, середньовіччя, право.

The article considers the historic conditions under which the values of antique society have been appreciated and generalized.

Keywords: Antiquity, Middle Ages, Law.

А. Гуревич, медієвіст, прихильник історичної антропології, ще наприкінці ХХ ст. формулював: «Історія суспільства та утворюючих його великих та малих груп не може далі вивчатись у відриві від історії картин світу, систем цінностей, форм соціальної поведінки, символів та ритуалів» [2].

Стійкий прихильник школи «Анналів», А. Гуревич зауважував, що при оцінці середньовіччя, з одного боку, і античності або Ренесансу з іншого, - застосовуються два доволі різних і нерівноцінних стандарти. «Античність і Відродження – епохи, заліті яскравим денним світлом, тоді як над середніми віками сонце не сходило чи не тисячу років» [1, с.25]. Саме так здавалось сучасникам періоду, що називається Відродження і потому. Вони орієнтувались по зовнішнім ознакам – відродженню латини передусім. Сьогодні ми бачимо, що латина – це тільки інструмент, один з декількох, що знадобився середньовічній людині в освоєнні світу. І знадобився він тоді, коли практичні набутки почали потребувати осмислення.

Історія Західноєвропейської цивілізації, якщо розглядати її лінійно, доводить, що формування цінностей, історія ментальностей – довготривалий процес, він може переживати періоди дискретності, латентного розвитку, розривів. Але історичний час дає змогу переконатись, що цей розвиток відбувається.

Античність завершилась розпадом Західної Римської імперії, що тривав декілька століть, і за цей час на території колишньої імперії не тільки перестали функціонувати структурні елементи держави, але і змінилось населення. К. Хвостова наголошує, що сучасна історична наука, знаходячись під впливом різних філософських течій, по-різному оцінює роль середньовіччя в історії Європи. М. Фуко, наприклад, акцентує розрив традицій з античністю в епоху середньовіччя. Навпаки, Ф. фон Халем, - професор юриспруденції – розцінює середньовіччя як важливий етап в історії Європи [10, с.130]. Злиття римського права і християнства, що більш інтенсивно відбувалось саме на початку середньовіччя, - обумовило подальше ствердження такого правового поняття як «юридична особа», що виникає ще в античності, але глибини набуває з розповсюдженням християнських ідей. На Заході в середньовічну епоху різниця між поняттями «особистість», «індивідуум» і «особа» набуває, на думку Ф. фон Халема, першочергове значення. «В віру вдирається логіко-раціоналістичне мислення» - за твердженням вченого [10, с.130]. Чим зумовлене ствердження понять – спробуємо з'ясувати.

Після розпаду Західної Римської імперії з одного боку мав місце розвал системи, а з іншого – поява носіїв іншої свідомості, стереотипів поведінки, і ці носії мали свої уявлення про порядок, неготові були сприймати потреби римського населення і тим більше заступити втрачені органи влади, оскільки германці – а вони найбільше долучились до завоювання римських територій – в IV-V ст.. - ще не завершили перехід до політичного життя. Протягом IV-VII століть германські племена не тільки завойовують римські території, але і організують життя на цих територіях, асимілюючи місцеве населення. Б. Кагарлицький стверджує, що варварські ватажки і їх оточення були добре знайомі з латинською цивілізацією, намагались використати її інститути і звичаї, а дехто, подібно Теодоріху Великому, навіть докладали

цілеспрямованих зусиль, щоб відновити її у колишньому блиску [6, с. 59-60]. Це було неможливо без тривалих контактів германських племен з римським населенням: «... обидва табори начебто йшли назустріч один одному. Деградуючи, внутрішньо варваризуючись, римляни опускались до таких, що піднімались, набуваючи зовнішнього блиску варварів»[7, с.23-24].

При цьому прослідковується, що найбільш згуртовані союзи германців вже в V-VI ст. активно використовують такі інструменти, як закон і приватна власність, а свідомість їх потрапляє в зону впливу християнської церкви. В свій час саме християнські заповіді остаточно позбавили римлян сенсу шукати вихід з глухого кута, в якому опинилось римське стратифіковане суспільство на початку н.е.. Германське середовище входить в зону впливу християнської ідеології в іншому, не чітко стратифікованому стані. Християнська релігія, що поціновує особисту відповідальність індивіда, який при цьому володіє свободою волі – сприймається германцями, які не мали складного досвіду римлян. І саме цей аспект, стає вирішальним, оскільки германське середовище у IV-V ст. ще є спільнотою переважно особисто вільних людей.

Раціоналізм античних мислителів, логіка мислення була настільки потужною, що повинна була привести людину до сумнівів, пошуку сенсів свого існування, до спроб відірватись від міфологічної свідомості і шукати ствердження тільки в силі людського розуму. Але самі античні автори приходять до висновків, що людині притаманні відчуття і раціо. Отже, поява християнства, з його акцентом на особистісному в людині – допомогла сформуванню нової платформи, стоячи на якій людина не втрачає орієнтирів, спроможна використовувати і знання і віру. Постулати ще не сформульовані. Але можливість рухатись вже представлена. Саме в германському середовищі християнство отримало перспективу ствердження, і цей процес співпадає з досвідом формування нових зв'язків в соціумі на основі приватно-власницьких стосунків.

Ця обставина є важливою - саме те, що особистісне в людині пов'язане з процесом розвитку приватної власності. На початку середньовіччя розповсюджується ідеологія, що допомагає усвідомити цей шлях, посилити внутрішні ресурси людини як

окремого індивіда. А. Гуревич вважав Аврелія Августина на зорі середньовіччя тим мислителем, який розширив внутрішній простір індивіда, поглибив саме поняття особистості [3, с.84]. «Сповідь» Августина це не тільки самоаналіз, але і свідчення людини, що відчула себе учасником великого історичного процесу. Осмислення власного досвіду в контексті часу, вміння робити висновки приводять Августина до конструкції ідеологічного характеру, але вона стає важливим осередком у розвитку західної цивілізації. Хоча сам Августин жив і діяв в період зламу.

Отже, надалі християнство допомагає раціоналізму європейців, і те і інше стверджує особистісний початок в людині. Християнська ідеологія, стверджуючись в середньовічному соціумі, як справедливо зазначають дослідники часу, «...в особливій, релігійній формі передала новому суспільству духовні надбання попередньої цивілізації, а головне – забезпечила загальну смислову й стильову єдність комунікацій у цьому суспільстві, не перекривши шляхів для його системної еволюції» [8, с.179]. З одного боку колективізм при завоюванні і освоєнні нових територій – необхідна складова, але ствердження приватної власності, раціональне осмислення нових реалій, правові інституції, що були перейняті від римлян, і християнство, з його підкресленням особистісного початку в людині - рухали індивідум по його особистісному шляху. Деякий час це ще були вертикальні спільноти, що дозволяли зберегти статус у швидкоплинних обставинах. Але ці структури не заважали розвиватись індивідууму, оскільки рухались не стільки традиціями, скільки раціональним підходом до вирішення нагальних потреб. Християнські цінності, що стверджували особливий статус людини і правове поле, що розвивалось у зв'язку зі ствердженням приватної власності, посилювали те осібне, що все більше проявлялось в людині.

Римляни багато попрацювали над розробкою понять право, держава, дійсність почала сприйматись в запропонованих ними юридично-правничих категоріях. Але зі зникненням самої римської держави розвиток теорії повинен був припинитись. В перший період середньовіччя життя не дає емпіричного матеріалу для роздумів, оскільки тільки період першої хвилі Великого переселення народів триває до VII ст. Надалі вибудова владних структур відбувається в окремих одиницях – вотчинах. Відносно

невеликі державно-господарські комплекси пріорітетною мають задачу зберегтись як автономна одиниця, принагідно розширюючи територіальний простір. Але з розвитком приватної власності компетентності володаря зростають, зосередження юридичних, владних функцій в одних руках стає дієвим механізмом. Вже в VI ст. Салічна правда містить суворі покарання за зазіхання на приватну власність [9]. IX-XI ст. – це період ствердження захищеної приватної власності в Західній Європі, в тому числі і юридичним шляхом. Зі ствердженням стрижневої інституції більш чіткою стає стратифікація суспільства. Прямий зв'язок з суспільними процесами має поява середньовічної схеми теорії трьох станів.

Вже в ранньому середньовіччі люди не могли не думати про склад суспільства, його устрій, співвідношення частин [4, с.26]. В IX-X ст. виникає і далі отримує розповсюдження теорія трьох станів. «Порядок, припис: Господь, творячи людей, відвів для кожного його місце в ситуації, яка надає йому певних прав і яка визначає певну функцію в поступальному будівництві царства Божого. І ніщо не виходить з цього стану», - констатує Ж. Дюбі, пояснюючи умови появи середньовічної схеми [5, с. 35]. Природньо, що найбільш освічені люди середньовіччя, користуючись моделями минулого, можуть продуктивно осмислювати тільки ті процеси, які вже проявились у суспільстві. Так народжується і середньовічна схема трьох станів.

Римські юристи вивели поняття юридична особа, особистість. Протягом першого періоду середньовіччя германці, що завоювали більшість римських територій, розвиваючи інститут приватної власності і знаходячись під впливом римської ідеології – емпіричним шляхом стверджують в людині осібне. Оскільки освіта, форми якої в вузькому колі передавались з античності, - ніколи не переривалась, - з завершенням формування нової політичної моделі для представників освічених кіл з'явилась можливість побачити її контури. Стало очевидним, що її сутність, засадничі принципи співпадають з головними ціннісними орієнтирами римлян - це закон і приватна власність. Значить, можна було далі розвивати і осмислювати роботу з римськими поняттями права.

Отже, в IV-V ст. германці ще не завершили перехід до політичного життя. До IX ст. вже сформувались страти, оскільки відбувався розвиток важливої інституції – приватної власності, що і було зафіксовано в схемі трьохстанового поділу суспільства. Процес державотворення проходив через різні форми – від нестійких королівств – до ранньфеодальних імперій і знайшов виразну форму у вигляді феодальних володінь, вотчини, сеньйорії, як її називали франки. У XIII ст. Т. Аквінський не тільки як теолог осмислює процеси, але і користується запропонованим їм методом – поєднати віру і розум; будучи прихильником Аристотеля, осмислює процеси виходячи з форм організації життя, що протікає довкола. Обґрунтування віри в Бога за допомогою раціональних і логічних аргументів – це була нова методологія середньовіччя, акумуляція тих мисленевих процесів, що давала практика. І водночас підтвердження правильності тверджень античних філософів. Для подальших досліджень це має ще й ту цінність, що поява метода Т. Аквінського стає доказом безперервного розвитку Західної цивілізації.

XIII ст. зафіксувало ті зміни, що відбулись. Західна Європа оминула прірву, в якій цивілізація опинилась після падіння Риму і вийшла на нові форми організації життя. Європейці не шукали ідею, яка б допомогла вижити. Вони користувались всім – механізмами, ідеями, які допомагали. Раціоналізм в дії.

Література

1. Гуревич А. Избранные труды. Средневековый мир. Санкт-Петербург, 2007. - 560 с.
2. Гуревич А. Историк конца XX века в поисках метода. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/gurev/ist_kon.php
3. Гуревич А. Индивид и социум на средневековом западе. Москва, 2005. 424 с.
4. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. Москва, 1990. 396 с.
5. Дюбі Ж. Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980-1420 років. Київ, 2003. 320 с.
6. Кагарлицкий, Б. Ю. От империй — к империализму. Государство и возникновение буржуазной цивилизации. Москва, 2010. 680 с.
7. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. Екатеринбург, 2007. 560 с.

8. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Запоріжжя, 2011. 310 с.
9. Салическая правда. (Lex Salica) URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/salic.htm>
10. Хвостова К.В. Развитие правовых понятий в эпоху Средних веков (методологический и конкретно-исторический аспекты проблемы). Вопросы философии. 2004. № 1. - С. 128-135.

УДК. 327.3:94(100)

Юрій ЧИРВА,
доцент, кандидат історичних наук
Анна БОЙКО,
бакалавр історії, магістрантка

РОЛЬ ЛІГИ НАЦІЙ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті розкриті обставини створення першої міжнародної організації колективної безпеки, проаналізована діяльність Ліги Націй і показана ефективність вирішення нею міжнародних суперечностей.

Ключові слова: колективна безпека, міжнародна організація, Ліга Націй, мирний договір, підтримка миру.

The article discloses the circumstances of the creation of the first world collective security organization, analyzes the activities of the League of Nations and shows the effectiveness of resolving international contradictions.

Key words: collective security, international organization, League of Nations, peace treaty, peace support.

Після закінчення Першої світової війни постала потреба вирішити ті незліченні проблеми, які викликала війна, особливо питання встановлення стабільного миру і повоєнного облаштування світу. Президент США В. Вільсон, який вкрай вороже ставився до принципу «європейської рівноваги» і вбачав у ньому джерело нових воєн, зацікавився ідеєю непорушного миру лише

